

RUSEN

RUSYA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ИНСТИТУТ ИССЛЕДОВАНИЯ РОССИИ

SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİNDE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Sergey KORİTSKIY

Ankara

Temmuz-2016

SERGEY KORİTSKİY KİMDİR?

Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Türkçe bölümü mezunu olan Sergey Koritskiy; 2004–2011 yılları arasında Rusya Federasyonu Antalya Başkonsolosluğu'nda ve Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği'nde görevde bulunmuştur. Halen Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaktadır.

İyi düzeyde Türkçe ve İngilizce bilen S. Koritskiy bugüne kadar çok sayıda ulusal ve uluslararası bilimsel faaliyete katılmıştır. Aynı zamanda fotoğrafçılık sanatı alanında Türkiye ile ilgili etkinlik yapmıştır. Sergey Koritskiy'in Türkiye'de çektiği fotoğraflar Rusya'da "Pusula", "Asya ve Afrika Bugün" dergilerinde ve Türkiye'yi anlatan kitaplarda yayınlanmış, Dışişleri Bakanlığı, TV ve Radyo kanalları nezdinde düzenlenen sergilerde yer almıştır.

Moskova Devlet Üniversitesi Asya Afrika Ülkeleri Enstitüsü'nde doktora eğitimine devam etmekte olan Sergey Koritskiy, çalışmalarını Rusya-Türkiye münasebetleri tarihi üzerine yoğunlaştırmaktadır. Türkiye'de bulunduğu sırada birkaç kez Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştür.

SUNUŞ

Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı gibi en üst düzeyde görevler yaparak yakın dönem Türk siyasi hayatına damgasını vuran merhum Süleyman Demirel sadece ülkemizde değil, aynı zamanda yurtdışında da hayatı boyunca yabancı araştırmacıların ilgi odağı olmuş bir siyasetçi ve devlet adamıdır.

"İki kutuplu" düzenin yoğun propaganda savaşlarının süregeldiği bir dönemde NATO üyesi olan Türkiye'nin "düşman kutuptaki" Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile diplomatik ilişkilerinin seviyesinin yükseltilmesi ve buna bağlı olarak ülkemizin kalkınmasında Batılı müttefiklerimizin imtina ettiği ekonomik yardım ve yatırımların SSCB'den sağlanması hususunda Demirel'in aldığı inisiyatifler, hiç kuşkusuz, Türk dış politika tarihi kadar, Türk-Rus ilişkileri açısından da miladi bir nitelik taşımaktadır. Demirel tarafından atılan bu dış politika adımlarının zorluğu ve önemi, mirasçısı olduğu siyasi geleneğin lideri merhum Adnan Menderes'in SSCB ile benzer yönde ilişkiler geliştirme arifesindeyken, askeri bir darbe sonucu iktidardan indirilip, siyasi tarihimize utanç sayfası olarak geçecek bir şekilde idam edilmesinin hemen akabinde gerçekleştiği göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Üstelik Demirel'in "Kuzey Komşumuza" yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası dönemde de son derece yapıcı ve ileri görüşlü bir perspektife sahip olmuştur.

Türk ve Rus tarihlerinin en doğru bir şekilde araştırılması ve öğrenilmesi, iki ülke arasında "karşılaştırmalı tarih" alanının daha fazla derinleştirilmesini ve ilmi çalışmaların artırılmasını gerektirmektedir. Tarih alanındaki ortak çalışmalar sadece geçmişimizin tüm yönleriyle aydınlatılmasına değil, aynı şekilde Avrasya coğrafyasında karşılıklı yarara ve tam saygıya dayalı barışçıl bir ortak gelecek inşasında, geçmişte karşılıklı yapılan hatalardan gerekli derslerin alınmasına da fırsat verecektir.

Bu itibarla, Rusya'nın yetiştirdiği yeni nesil başarılı Türkiye uzmanlarından olan Sayın Sergey KORİTSKİY tarafından kaleme alınan ve Demirel dönemi Türk-Rus ilişkilerine dair "Rus bakış açısını" sunan mevcut çalışma, "karşılaştırmalı tarih" araştırmaları için ciddi bir kaynakça niteliği taşımaktadır.

Ferit TEMUR
Rusyolog

SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİNDE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Süleyman Demirel ile ilgili iki önemli hususu belirtmekte fayda vardır. Birincisi, Süleyman Demirel'in pragmatik bir lider olması; ikincisi ise Batı yanlısı ve Komünizm karşıtı bir siyaset adamı olmasıydı. Demirel, Türkiye'nin ekonomik açıdan kalkınması için Sovyet-Türk münasebetlerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Diğer taraftan Türkiye'nin iç politikasındaki gerçekler ve uluslararası arenadaki konumunu da göz önünde bulundurarak SSCB ile temaslarını temkinli bir şekilde devam ettirmeli, her adımını iyi ölçmeliydi. 1960-70'li yıllardaki Sovyet-Türk münasebetlerindeki istikrarsızlığı ve Türk yetkililerinin SSCB ile siyasi münasebetler geliştirme konusundaki temkinliliğini de bu hususla açıklamak gerekmektedir. Ancak Demirel her zaman gerçekçi düşünen bir siyasetçi olup, çok yönlü ve esnek bir dış siyaset izlenmesinden yanaydı. Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumu ve jeopolitik önemini iyi anlayan Demirel, kendi ülkesinin millî çıkarları doğrultusunda büyük ülke ve bloklar arasında bir denge arayışı içerisindeydi.

Süleyman Demirel devamlı Türkiye'ye NATO içerisinde özel bir statünün verilmesi tezini savunmuştur. Bir kez daha şunun altını çizelim ki: Ankara, NATO ile münasebetlerini kendi millî öncelikleri doğrultusunda düzenlemiştir. Böyle bir yaklaşım, Türkiye-NATO ve Türkiye-ABD arasında bir takım sorunların yaşanmasına da neden oluyordu. Bu da birçok tarihçi ve siyaset bilimcisinin haklı olarak belirttiği gibi Türkiye'yi SSCB ile yakınlaşmaya itiyordu. Aynı zamanda 1960'lı yılların sonlarında-1970'li yılların başlarında Sovyet-Türk münasebetlerinin gelişimi artık Ankara'nın Batılı müttefikleri ile münasebetlerindeki sorunların sonucu değil, sebebiydi. Batı ile stratejik münasebetleri devam ettiren Ankara, Moskova'yı Batı'nın karşı çıkmasına ve Soğuk Savaş'ın gerçeklerine rağmen münasebetlerin geliştirilmesi gereken bir ortak olarak görmüştür.

Araştırmacılar 1960-1970'li yıllarda Sovyet-Türk münasebetlerindeki değişikliklere aşağıdaki sebeplerin neden olduğunu ileri sürmektedirler:¹

1. Küba Füze Krizi: ABD, Ankara'ya danışmadan Jüpiter füzelerini İzmir'e yerleştirmiştir. Bu husus, bir taraftan Ankara-Washington hattında gerilime yol açmış, diğer taraftan da Türkiye'yi SSCB'ye "yakınlaştırmıştır".

2. 1960'larda NATO içerisindeki müttefikler arasındaki münasebetler genel olarak gerginleşmiştir. Bu da dolaylı olarak Sovyet-Türk işbirliğinin gelişmesine olumlu katkıda bulunmuştur.

3. ABD, uzun yıllar boyunca Türkiye'den krom satın almıştır. 1963'te SSCB, krom fiyatlarını düşürmüştü ve ABD, SSCB ile krom alımı konusunda anlaşmıştır. Bu husus da Ankara'nın blok siyasetini gözden geçirmesine neden olmuştur.

4. 1964'teki Kıbrıs sorunu. II. Dünya Savaşı sonrasında ilk kez SSCB ile Türkiye'nin tutumları en azından bu konuda çatışmıyordu.² SSCB'nin Kıbrıs sorununa yapıcı yaklaşımı, Ankara

Daha geniş bilgi için bkz. B. M. Potshveriya, *Vneşnyaya Politika Turtsii Posle Vtoroy Mirovoy Voynı*, Moskova 1976; B. M. Potshveriya, *Vneşnyaya Politika Turtsii v 60-h – Naçale 80-h Godov XX Veka*, Moskova 1986; *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, I (1919-1964)*, Baskın Oran, İstanbul 2002.

1964'te Türkiye Dışişleri Bakanı F. C. Erkin'in Moskova ziyareti neticesinde taraflar, Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda hemfikir olduklarını ortak açıklamada beyan etmişlerdir. Yine taraflar adada iki etnik toplumun varlığının kabul edilmesini ve insanların yaşamalarını sürdürmeleri için barışçıl şartların oluşturulması gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. B. M. Potshveriya

tarafından minnettarlıkla karşılanmıştır. Aynı zamanda Kıbrıs'taki olaylar (1963-1964) dolayısıyla ABD, meşhur Türkolog D. E. Eremeev'in ifadesiyle Türkiye'nin "burnuna fiske vurmuştur". Bu da Türkiye'nin yalnızca ABD ve NATO yanısı, tek taraflı siyasetini sorgulanmasına neden olmuştur.³ 1974'te Sovyet Hükümeti, Türk askerlerinin Kıbrıs'a çıkarma yapmalarına karşı çıkmıştır. Ancak bu husus Sovyet-Türk münasebetlerini ciddi oranda etkilememiştir.⁴

5. 1970'li yıllarda uluslararası arenada genel bir yumuşama dönemi yaşanmıştır (Helsinki süreci, silahların sınırlandırılmasını öngören antlaşmanın SSCB ile ABD arasında imzalanması vs).

6. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar, Demirel'i Moskova ile daha yakın temaslar içerisinde olmaya zorlamıştır. Moskova kredi vermeye ve Türk sanayisine yatırım yapmaya hazırdı.

1965 yılında Demirel başbakan olduktan sonra, 1964 yılında selefi tarafından imzalanan ve Sovyetler ile Türkiye arasında kültürel işbirliğini öngören antlaşmanın onayı gecikmiştir.⁵ Sağ partilerin ve başkanlığını yaptığı Adalet Partisi'nin tutucu kanadının eleştirilerini öngördüğünden dolayı SSCB'den petrol ürünleri ithal etme fikrini de desteklememiştir. Hâlbuki SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı A. N. Kosigin'in 1966'da gerçekleştirdiği ziyaret sırasında bu konu görüşülmüştü. Bu hususlara rağmen S. Demirel'in ilk başbakanlığındaki tecrübeli ve uzak görüşlü Dışişleri Bakanı İ. S. Çağlayangil döneminde genel olarak Sovyet-Türk münasebetleri ivme kazanmıştır. Çok yönlü dış politika konseptinin en önemli mimarlarından biri olarak İ. S. Çağlayangil kabul ediliyordu. Bu siyaset, SSCB ile de çok yönlü ve derin münasebetlerin geliştirilmesini hedefliyordu. 1965-1979 yılları arasında (Sovyet askerlerinin Afganistan'a girişine kadar) söz konusu münasebetler, işbirliği ortamında gelişmiş, bu dönemde üst düzey karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş ve uzun vadeli önemli anlaşmalar imzalanmıştır.

Süleyman Demirel, Sovyetler Birliği ile işbirliğinin faydalarını her uygun fırsatta dile getirmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısında gerçekleşen SSCB-Türkiye münasebetlerindeki yumuşama döneminde Demirel'in SSCB'ye gerçekleştirdiği resmî ziyaret (19-29 Eylül 1967) önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye Başbakanı'na yaklaşık 100 kişilik bir delegasyon (bakanlar, milletvekilleri, işadamları, basın mensupları) refakat etmiştir. Demirel gerçekleştirdiği bu ziyareti yıllar sonra şöyle anlatmaktadır: "*Delegasyona SSCB ile münasebetlerin geliştirilmesine karşı çıkan kimseleri bilerek dâhil ettim. Ben, onların kendi gözleriyle SSCB'deki başarıları görmelerini ve bu ülkeye olan yaklaşımlarını değiştirmelerini istedim. Biz ziyaretimiz boyunca Moskova, Leningrad, Kiev, Taşkent, Bakü gibi şehirleri görme fırsatı bulduk. Bizi her yerde çok iyi karşıladılar*".⁶ O dönemin en popüler ve en büyük tiraja sahip olan gazetelerden Akşam, bu ziyareti birinci sayfadan vermiştir. Gazetenin 26 Eylül 1967 tarihli sayısının başlığı şöyleydi: "Demirel, Sovyet Kalkınmasını Övdü".⁷ Demirel'in ziyareti, Türk toplumunda Sovyet tehdidi ile ilgili yaygın olan algılamaların kırılmaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu ziyareti, en yüksek seviyede gerçekleşen karşılıklı ziyaretler takip etmiştir. 12-21 Kasım 1969'da Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, SSCB'yi ziyaret etmiştir.

³ Vneşnyaya Politika Turtsii Posle Vtoroy Mirovoy Voynı, Moskova 1976.

⁴ E. Eremeev, Turtsiya v Godı Vtoroy Mirovoy İ "Holodnoy" Voyn (1939-1990), Moskova 2005; B. M. Potshveriya, Vneşnyaya Politika Turtsii Posle Vtoroy Mirovoy Voynı, Moskova 1976; B. M. Potshveriya, Vneşnyaya Politika v 60-h-Naçale 80-h Godov XX Veka, Moskova 1986.

⁵ Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, I (1919-1980), s. 779.

⁶ Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, I (1919-1980), s. 779.

⁷ Demirel ile yapılan konuşma kaydı. Ankara, 2 Nisan 2011.

⁸ Türk-Sovyet İlişkilerinin Artması. Demirel Sovyet Kalkınmasını Övdü", Akşam, 26.09.1967.

1967'de imzalanan antlaşmalar da ikili münasebetlerin geliştirilmesi açısından önem arz etmiş ve karşılıklı çıkarların gözetildiği komşuluk münasebetlerinin gelişiminin temelini oluşturmuşlardır. Bu antlaşmalar gereğince Sovyet uzmanların yardımıyla Türkiye'de ülkenin, hatta bölgenin en büyük sanayi fabrikaları kurulmuştur ki, bunlar günümüz Türk ekonomisinin temelini atmıştır. Bu fabrika ve projelerin başında Aliağa'daki petrol işleme fabrikası, İskenderun'daki metalürji fabrikası, Seydişehir'deki alüminyum fabrikası, Mersin'deki kimya fabrikası, Bandırma'daki sülfürik asit üretim fabrikası, Seyitömer-Seydişehir elektrik hattı gelmektedir. İlginçtir ki o tarihlerde Batı ülkeleri, Türkiye'ye bu fabrikaları inşa etmesi için gereken teknolojileri vermeyi reddetmiş, Moskova ise yeni teknolojilerini komşusuyla paylaşmıştır.

SSCB ile işbirliğinin artırılmasını istemesine rağmen Demirel, ülke içerisindeki siyasi havayı da göz önünde bulundurmalı, toplumun görüşlerine kulak vermeliydi. Toplum ise ülke içinde sol güçlerin faaliyetlerinin artışı ve iç istikrarın bozulmasında "Moskova'nın parmağının" olduğuna inanıyordu. Ancak zamanla bu görüş değişmiştir. Adalet Partisi ile muhalif CHP'nin SSCB ile münasebetlerin geliştirilmesi konusundaki görüşlerinin örtüştüğünü de söylemek gerekmektedir. SSCB'nin Türkiye Büyükelçisi A. A. Rodionov, Turtsiya – Perekrestok Sudeb. Vospominaniya Posla (Türkiye – Kaderler Kavşağı. Büyükelçinin Hatıraları) adlı kitabında konuyla ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. 1978 yılında Moskova'ya gerçekleştirdiği resmî ziyaret öncesinde Başbakan Bülent Ecevit, Moskova'daki görüşmelere vurgu yapmış ve Türk-Sovyet münasebetlerinin geliştirilmeye devam edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu yöndeki açıklamalarının çoğunu da Türk Başbakanı, Batı'ya gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında yapmıştır. Yani Başbakan, açık olarak NATO'daki müttefiklerine SSCB ile yakınlaşmaya gideceği mesajını vermiştir. 1970'li yıllarda kurulan neredeyse bütün hükümetlerin programlarında Moskova ile münasebetlerin geliştirilmesinin faydalarından bahsedilmektedir. Komünizm tehlikesi ile ilgili sözler sarf edilmesine rağmen hem ikili münasebetler, hem de bölgede güvenliğin sağlanması açısından Sovyet-Türk münasebetleri faydalı görülmüştür.

Böylece Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi'nin iktidarda bulunduğu dönemde katı ideolojik ve bloklar arasındaki çekişmelere rağmen Sovyet-Türk münasebetlerinde yeni bir sayfanın açıldığını söylersek, abartmış olmalıyız. İki ülkenin yöneticilerinin olumlu yaklaşımları sayesinde taraflar, II. Dünya Savaşı dönemindeki karşılıklı düşmanlığı geride bırakmayı başarmışlardır.

O dönemde SSCB ile Türkiye arasındaki yakınlaşma, Ankara'nın Batılı müttefiklerinin memnuniyetsizliğine rağmen gerçekleşmiştir. Hiç şüphesiz bunda Sovyetlerle münasebetlerin gelişmesini isteyen Süleyman Demirel'in de şahsi katkısı büyüktür. Demirel konuyla ilgili hatıralarını şöyle aktarmaktaydı: "1967'de SSCB'yi ziyaret ettikten sonra New York Times yazarını kabul ettim. O daha merdivenden bana 'Neler oluyor? Türkiye, dış politikasını mı değiştiriyor?' sorusunu sordu. Ben de ona 'bağımsız bir ülke olarak Türkiye'nin karşılıklı çıkarları gözeterek Moskova ile münasebetleri geliştirmeye devam edeceğini' söyledim".⁸

Aralık 1975'te Süleyman Demirel, SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı A. N. Kosigin ile birlikte İskenderun Metalürji Fabrikası'nın açılışına katılmıştır. Demirel ile Kosigin arasında yapılan görüşme sırasında taraflar SSCB-Türkiye münasebetlerinin çok yönlü geliştirilmesini öngören antlaşma metni üzerinde anlaşmışlardır.⁹ Böylece iki ülke arasındaki münasebetler, yeni bir

⁸ Demirel ile yapılan konuşma kaydı. Ankara, 2 Nisan 2011.

⁹ SSCB ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk münasebetlerinin prensipleri hakkındaki antlaşma, S. Demirel Hükümeti tarafından hazırlanan Başbakan B. Ecevit'in 21-25 Haziran 1978'de gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında imzalanmıştır.

seviyeye çıkmıştır. Ocak 1976'da Hürriyet gazetesine verdiği röportajda Demirel, şunları söylemiştir: "Türkiye, çok yönlü bir dış politika izleyecektir. Biz, Komünizm'e karşı olsak da Komünist ülkeler ile devletler arası münasebetleri devam ettireceğiz".¹⁰

1976 yılından itibaren askerî teknoloji alanında da Sovyet-Türk münasebetleri gelişmeye başlamıştır. 1976'da gerçekleştirilen "Kafkasya" adlı askerî tatbikatlara Türk uzmanlar da davet edilmiştir. Daha sonra Türk uzmanlar Moksova'yı ziyaret etmiş ve Savunma Bakanı A. A. Greçko ile görüşmüşlerdir. Bu ziyareti, Türkiye Genelkurmay Başkan Yardımcısı Kenan Evren'in SSCB ziyareti takip etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı İ. S. Çağlayangil'in Mart 1977'de gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında ise Türkiye'nin Sovyet silahlarını satın alma konusu görüşülmüştür.

Başarılı işbirliğine SSCB'nin Afganistan müdahalesi (1979) büyük zarar vermiştir. Süleyman Demirel, gelişmeleri büyük kaygıyla takip etmiştir. Afganistan'daki olaylar dolayısıyla ABD, müttefiklerine SSCB ile münasebetlerini kesmesi konusunda baskı yapmıştır. Türkiye, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesini onaylamamış, ancak Türk Hükümeti, Washington çarları için Sovyet-Türk münasebetlerinin feda edilemeyeceğini düşünmüştür.

12 Eylül 1980'de Türkiye'de askerî darbe gerçekleşmiş ve Demirel, iktidardan uzaklaştırılmıştır. Daha sonra ise Demirel, 122 gün boyunca Zincirbozan askerî tesislerinde tutuklu kalmış ve 1987 yılına kadar kendisine siyaset yasağı getirilmiştir. Turgut Özal'ın siyasi arenaya çıkmasıyla, Demirel'in Türkiye'nin siyasi sisteminin demokratikleşmesi konusundaki misyonunu Özal devam ettirmiştir.

Süleyman Demirel, daha sonraki Başbakanlık (1991-1993) ve Cumhurbaşkanlığı (1993-2000) dönemlerinde de Rusya ile iyi komşuluk ve ortaklık münasebetlerinin gelişmesinden yana olmuştur. Mayıs 1992'de Türk lider, Rusya'ya resmî ziyaret gerçekleştirmiş ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve diğer Rus yetkililerle görüşmüştür. Ziyaret sırasında SSCB'nin yıkılışından sonra ilk Rus-Türk devletlerarası antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki münasebetlerin temellerini belirleyen bir anlaşmaydı. Belgede tarafların ekonomi, yatırım, askerî teknoloji, bilim, teknoloji, ekoloji vs. alanlarda uzun vadeli işbirliği geliştirme konusunda istekli olduğu kaydedilmiştir. Ziyaret sırasında Demirel'e kalabalık bir işadamları grubu refakat etmiştir. Türk işadamları, Rus işadamları ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.

Demirel döneminde Rus-Türk münasebetlerinde enerji ve dış ticaret alanındaki işbirliğini koordine eden yeni bir mekanizma oluşturulmuştur. Kasım 1992'de Rusya-Türkiye Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.¹¹

Sonraki yıllarda Süleyman Demirel, birçok kez Rus yetkililerle (Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Başbakan V. S. Çernomirdin, Başbakan M. M. Kasyanov, Başbakan Yardımcısı O. N. Soskovts) görüşmelerde bulunmuştur.

Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminde Rus-Türk münasebetlerindeki süreçleri anlamamızı sağlayacak önemli bir husus üzerinde daha durmakta fayda vardır. Ağustos 1990'da Basra Körfezi'nde kriz yaşanmıştır. Bilindiği gibi Turgut Özal, Irak karşıtı ittifaka destek vermiştir. Türkiye, ABD ve Batı Avrupa'nın Irak'a uyguladıkları yaptırımlara katılmış ve Türk topraklarını (İncirlik'teki üssü) ittifak güçlerinin kullanımına açmıştır. Ankara'nın bu siyaseti, T. Özal'ın şahsi niyetlerinin göstergesiydi. Özal filiyatta Türkiye'nin ABD ile işbirliğine önem verdiğini ve

10. E. Eremeev, a.g.e., s. 181.

11. Rusya-Türkiye Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu'nun kuruluşu ile ilgili hükümetlerarası antlaşma, S. Demirel'in ziyareti öncesinde Rusya Dış Ekonomi Bağlantılar Bakanı P. Aven ile Türkiye Bayındırlık ve İskân Bakanı Ö. Kubaracıbaşı tarafından imzalanmıştır.

Türkiye'nin Batı açısından arz ettiği önemi sergilemeye çalışmıştır.¹²

Özal'ın bu siyasetini eleştiren Demirel, Türkiye'nin Körfez krizine müdahil edilmesine ve bu ölçüde ABD'ye destek vermesine karşı çıkmıştır. Demirel'e göre, Türkiye bu durumda alelacele davranıyordu, hâlbuki bu krize müdahil edilmesine karşı çıkılması gerekiyordu. Demirel, ABD'nin bölgedeki siyasetinin Irak'ın parçalanmasına yol açabileceğini düşünüyordu. Özal ise bunda kendi çıkarını gözetiyor ve Kuzey Irak'daki petrol kaynaklarına ulaşmayı amaçlıyordu. Ancak Irak'ın parçalanması, Türkiye'nin de toprak bütünlüğünü tehlikeye atacaktı. Burada Demirel'in siyasetçi olarak bir başka prensibi daha ortaya çıkmaktadır. O, sınırlar konusunda statükonun korunmasından yanaydı. Meşhur Türk tarihçisi, ekonomist ve uzman Yalçın Küçük, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde devletin mevcut sınırlarını kabul eden ve sınırları genişletmeye çalışmayan iki liderin olduğunu yazmaktadır. Küçük'e göre bu liderler, İsmet İnönü ile Süleyman Demirel'dir.

Benzer bir tutum ile 1992'de yaşanan Yukarı Karabağ Savaşı sırasında da karşılaşmıştır. Demirel, o tarihte çok zor bir durumda kalmıştı: bir taraftan hiç şüphesiz Nahçıvan ve Yukarı Karabağ'a asker gönderdiği, yani "kardeş Azerbaycan" halkına aktif yardımda bulunduğu takdirde Türk milletinin gözünde otoritesini arttıracaktı (Bu durumu Başbakan Bülent Ecevit'in Kıbrıs'a Türk birliklerini gönderme kararı aldığı anda artan otoritesi ile kıyaslayabiliriz.); diğer taraftansa Demirel, böyle bir adımla bütün dünyayı karşısına alacağını, toprak bütünlüğü sorununun da dinî temelli uzun süreli bir savaşa dönüşeceğini biliyordu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, o dönemde birçok kez gayet de açık bir şekilde Türk birliklerinin Azerbaycan ordusuna yardım etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Demirel ise Ermenistan'ı kınamış, ancak böyle meşum bir adımı atmamak için de yeterince uzak görüşlü bir devlet adamı olduğunu göstermiştir.

Bu örnekler, Demirel'in SSCB'nin yıkılışından sonra dünya haritasına adlarını yazdıran Orta Asya ve Kafkasya Ötesi'ndeki (eski Sovyet) Türkî cumhuriyetleriyle münasebetlere bakış açısını anlamak için önem arz etmektedir. Bazı analizciler 1990'lı yıllardaki Türk yönetiminin siyasetini, yayılcılık siyaseti olarak değerlendiriyorlardı. Onlara göre bu siyaset, adeta Büyük Turan'ın kuruluşunu öngörüyordu. Uzmanlarla ancak Demirel yönetimindeki Türkiye'nin Türkî cumhuriyetleriyle sıkı münasebetler tesis ettiği konusunda hemfikiriz. Nitekim Süleyman Demirel, "Türk Dünyasının Atası" olarak ilan edilmiştir. Türk lider gerçekten de Türkiye'nin, Türkî cumhuriyetleriyle hızlı bir şekilde yakın münasebetlerin geliştirilmesi için büyük çaba sarfetmiştir. Bu süreci de o, siyasi olarak değil tüm insanlara özgü bir olay olarak değerlendirmiştir.¹³ SSCB yıkıldıktan sonra Türk coğrafyasının oluşumunu ve "Avrasya coğrafyasına dönüşünü", "tarihin, kardeş cumhuriyetlere hediye ettiği altın bir şans" olarak nitelendirmiştir.¹⁴ Türk dünyasının lokomotifleri olarak ise Demirel, Türkiye'yi görüyordu. Ona göre Türkiye, aynı zamanda Batı ile Türk cumhuriyetleri arasında köprü rolü de oynuyordu. 8 Nisan 2000'de Bakü'de gerçekleşen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VI. Zirve'de Türkiye'nin "dünyadaki bütün kardeşlerine, soydaşlarına ve dostlarına hacet kapısı ve dayanak" olacağını belirtmiştir.¹⁵

Bununla birlikte Süleyman Demirel, bu devletlerin toprak bütünlüğünü savunmuş, bağımsızlıklarını desteklemiştir. Ayrıca Türk lider, bu cumhuriyetlerle münasebetlerde "yumuşak

12. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1996, s. 440.

13. Süleyman Demirel, "Günümüzde Avrasya", *Avrasya Etütleri*, No. 3, Ankara 1994, s. 103.

14. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VI. Zirve Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma, 08.04.2000, <http://www.tccb.gov.tr/suleyman-demirel-konusmalari/492/56976/cumhurbaskani-sayin-suleyman-demirelin-turkce-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-vi-zirve-toplantisin.html>

15. g.e.

güce" vurgu yapmıştır. Demirel'in siyaseti her zaman bölgesel istikrarın korunmasına yöneliktir. Demirel, Türkiye'nin bu cumhuriyetlere karşı izlediği siyasetin açık olduğunu da vurgulamıştır: "Türkiye bu cumhuriyetlere kendi ayaklarında durmaları ve millî güvenliklerini sağlamaları konusunda yardım etmek istemektedir. Kimse Türkiye'yi yayılmacı politika izlemekle suçlayamaz."

Rus yetkililerle yapılan görüşmelerde ise Demirel, Türkçülerin aşınıklarını kabul etmediğini vurgulayarak, Türkî cumhuriyetlere karşı izlediği siyasetin temelinde bölgede istikrarın sağlanması hedefinin yattığını ve bu siyasetin ne Pantürkizm ne de Panislamizm ile ilgisi olduğunu belirtmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı A. V. Kozirev'in 1992 yılının başında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Türk yetkilileri, Türkiye'nin Rusya ile Orta Asya ve Kafkasya Ötesi'nde etki mücadelesi içerisinde olmak istemediğini ileri sürmüşlerdir. Demirel, Kozirev'e aşağıdaki cümleyi sarfetmiştir: "Biz Türkçülük ve İslamî radikalizme karşıyız."¹⁵ 24 Ağustos 1994'te Rusya'nın RTR Kanalına verdiği röportajda Türkiye'nin Türkî cumhuriyetleriyle geliştirdiği işbirliğinin Rusya'nın çıkarlarını tehdit etmediğini, tam tersine Orta Asya ve Kafkasya Ötesi'ndeki Türkî cumhuriyetlerinde sağlanan iç istikrarın Rusya'nın da işine yarayacağını belirtmiştir.¹⁷ Demirel, Türkî devletleriyle işbirliği geliştirirken, Türkiye'nin Avrasya bölgesindeki en önemli ortağı olan Rusya'nın çıkarlarının görmemezlikten gelinemeyeceğini söylemiştir.¹⁸

1990'lı yıllarda gelişen Türk-Rus münasebetlerinin bir başka önemli yönü de Karadeniz idi. Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'nin NATO üyeliğine rağmen Karadeniz bölgesinde Rusya ile Türkiye arasında adeta stratejik bir ittifak kurulmuştur ki, söz konusu ittifak günümüzde de devam etmektedir.

Demirel Rus-Türk münasebetlerinin gelişiminden yanaydı. Muhtemelen eskiden Türkiye'deki birçok fabrikanın Rus uzmanlarının desteğiyle kurulduğunu göz önünde bulundurarak Demirel, Türkiye'deki ilk nükleer santralin Rus dizaynına göre inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi. Muğla Üniversitesi'nde Mühendislik Fakültesi'nin açılışında (14 Haziran 2010) "Türkiye ve Enerji" adlı bir konuşma yapan Türk siyaset adamı, Akkuyu'daki nükleer santralin Rusların inşa edecek ve işletecek olmalarında hiçbir sakınca görmediğini vurgulamıştır.¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, kendisiyle yaptığımız röportaj sırasında Rus-Türk münasebetlerini şöyle değerlendirmişti: "Rusya ile Türkiye, bölgesel ve küresel olarak iki etkili güçtür. Günümüzde bu iki ülke arasında dostluk münasebetleri gelişmektedir ki, bunlar bölgesel ve küresel planlarda karşılıklı çıkarları gözetmektedir. Ve bu da bizleri sevindirmektedir. Önümüzdeki on yılda Rusya'nın küresel güç statüsünü daha da sağlamlaştıracağını düşünüyorum. Türkiye ise dünyanın en büyük on ekonomisinden biri olacaktır. Rusya ile Türkiye'nin önümüzdeki dönemde de iki ülke için faydalı olan bu işbirliğini devam ettireceklerini tahmin etmemiz adına yeterince neden mevcuttur. Zira bu süreç yalnızca Rus ve Türk halklarının çıkana hizmet etmekle kalmıyor, bölgesel ve küresel güvenlik ile istikrar açısından da büyük önem arz ediyor. Eminim ki Rus-Türk münasebetlerinin geleceği parlaktır."²⁰

Günümüzde Türkiye'nin bölgesel uluslararası münasebetlerde merkezî bir yer alan etkili bir

1. Urazova, *Ekonomičeskoe Sotrudniçestvo Turtsii i Türkskih Gosudarstv SNG*, Moskova 2003, s. 32.

2. g.e.

3. Demirel ile yapılan konuşma kaydı. Ankara, 2 Nisan 2011.

4. Süleyman Demirel, "Turtsiya i Energetika", *Konspekt Vstupleniya S. Demirely Na Otkrtii İnjenernogo Fakulteta Universiteta g. Muğla*, 14.06.2010.

5. Süleyman Demirel: U Rossiysko-Turetskih Otnoşeniy Blestyşee Buduşee", A. A. Koritskiy'nin S. Demirel ile yaptığı röportaj, 19.04.2011.

6. <http://7rus.ru/2011/04/19/49167503.html>

güç olarak algılanmasında Süleyman Demirel'in önemli katkısının olduğunu söylersek abartmış olmayız. Millî ekonomiyi ve siyaseti öngören hedefler güden Türkiye, bölgede komşuları için de stratejik dayanak konumundadır. Hiç şüphesiz Türkiye'nin en büyük ortağı, Rusya'dır. XXI. yüzyılda Rus-Türk işbirliği, çok yönlü ortaklık, hatta bazı alanlarda stratejik ortaklık seviyesine ulaşırsa bunda Demirel'in rolü büyüktür. 40 yıllık siyasi hayatı boyunca Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı, Rus-Türk münasebetlerinin çok yönlü gelişmesi gerektiği tezini hep savunmuştur.

KAYNAKÇA

1. "Suleyman Demirel: U Rossiysko-Turetskih Otnoşeniy Blestyayşee Buduşee", A. A. Koritskiy'nin S. Demirel ile yaptığı röportaj, 19.04.2011, <http://7rus.ruvr.ru/2011/04/19/49167503.html>
2. "Türk-Sovyet İlişkilerinin Artması. Demirel Sovyet Kalkınmasını Övdü", Akşam, 26.09.1967
3. B. M. Potshveriya, Vneşnyaya Politika Turtsii Posle Vtoroy Mirovoy Voynı, Moskova 1976; B. M. Potshveriya, Vneşnyaya Politika Turtsii v 60-h – Naçale 80-h Godov XX Veka, Moskova 1986;
4. B. M. Potshveriya, Vneşnyaya Politika v 60-h-Naçale 80-h Godov XX Veka, Moskova 1986.
5. Baskın Oran (Ed.) Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, I (1919-1980), İstanbul 2002.
6. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VI. Zirve Toplantısında Yaptıkları Konuşma, 08.04.2000. <http://www.tccb.gov.tr/suleyman-demirel-konusmalari/492/56976/cumhurbaskani-sayin-suleyman-demirelin-turkce-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-vi-zirve-toplantisin.html>.
7. D. E. Eremeev, Turtsiya v Godı Vtoroy Mirovoy i "Holodnoy" Voyn (1939-1990), Moskova 2005; B. M. Potshveriya, Vneşnyaya Politika Turtsii Posle Vtoroy Mirovoy Voynı, Moskova 1976;
8. E. İ. Urazova, Ekonomičeskoe Sotrudniçestvo Turtsii i Türkskih Gosudarstv SNG, Moskova 2003, s. 32.
9. Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul 1996
10. S. Demirel ile yapılan konuşma kaydı. Ankara, 2 Nisan 2011.
11. Süleyman Demirel, "Günümüzde Avrasya", Avrasya Etütleri, No. 3, Ankara 1994, s. 103.
12. Süleyman Demirel, "Turtsiya i Energetika", Konspekt Vstupleniya S. Demirelya Na Otkritii İnjenernogo Fakulteta Universiteta g. Muglı, 14.06.2010.